

NARAVA POD KOŽO: HABITUACIJA ORNITOLOŠKIH VEŠČIN TER NARAVOVARSTVENIH NAČEL

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: V članku avtor pojasni, kako se utelesijo prakse opazovanja ptic oziroma kako se formira »ornitološki habitus«, ki po Bourdieuju deluje kot sistem dispozicij, ki zagotavlja nenehno dejavno prisotnost pridobljenih izkušenj. Ob življenjskih zgodbah ljubiteljskih in profesionalnih ornitologov ugotavlja, da ima pri njihovem občutku povezanosti z naravo in odnosu do živih bitij osrednjo vlogo prav »vcepljanje« znanj in veščin, ki jih novincem predajo najprej sorodniki in vrstniki, nato pa še učitelji in mentorji. V prispevku razloži še, kako na odnos ljudi do ptic vpliva njihova simbolika, ki se sčasoma spreminja, in izpostavlja nekatere ptičje vrste, ki so bolj všečne, opazne ali »karizmatične« in zato pritegnejo več pozornosti opazovalcev.

Ključne besede: ornitologija, habitus, ptice, narava, simbolika ptic

Abstract: Based on life stories of amateur and professional ornithologists, the paper explores bird watching practices, or the process of formation of the so-called »ornithological habitus«. According to Bourdieu, this habitus functions as a system of dispositions that ensures a constant, and active, presence of experience. The author argues that central to the ornithologists' feeling of connection with nature and to their attitude to living beings are the knowledge and skills transmitted initially by their families and peers, and later by teachers and mentors. The author also explains that people's relation to birds is influenced by the changing symbolism of these animals. In conclusion, the article examines those bird species that appear more pleasing, noticeable, or more »charismatic«, which is why they attract more attention from bird watchers.

Key Words: ornithology, habitus, birds, nature, bird symbolism

Uvod

»Ptice so zame vedno »tam« – in ne morem si kaj, da jih ne bi opazil, gledal in razmišljal o njih,« je zapisal britanski ornitolog Stephen Moss ter dodal, da so pernate živali osrednji del njegovega obstoja, saj so vplivale na ogromno različnih vidikov njegovega življenja (Moss 2008). V članku bom skušal tovrstnim entuziastom »pogledati pod kožo« in pojasniti, zakaj se nekateri ljudje počutijo tako povezani z bitji, ki jih po znanstveni klasifikaciji uvrščamo v razred Aves. Odgovor na to vprašanje je težji, kot bi pričakovali. Kadar sem ga med etnografsko raziskavo, ki sem jo izvajal med letoma 2006 in 2008, zastavil članom in članicam Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), so ponavadi odgovorili: ptice me privlačijo, ker so lepe in ker so tam, v naravi, kamor rad/a grem. Nekaj podobnega je spoznal tudi Moss, ki je to spraševal britanske ljubiteljske ornitologe, in ugotovil, da »[o]pazovalci ptic po naravi niso skupina filozofov. Če jih vprašaš, zakaj pravzaprav opazujejo ptice, ti podajo podoben odgovor kot planinci, ko govorijo o gorah: »Zato, ker so tam!« (Moss 2006: 10) Odgovor pa dejansko ni tako preprost, saj s poglobljeno analizo ugotovimo, da ljudje najprej opazijo, nato pa opazujejo ptice predvsem zato, ker so se ornitoloških veščin priučili in ker so se sočasno naučili ljubiti in ceniti naravo.

V članku z etnografskim pristopom nadgrajujem izsledke raziskave, ki so jo v Veliki Britaniji izvedli v zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja. Takrat so prosili 232 učiteljev s področja naravovarstva, naj jim povedo, kaj je najbolj vplivalo na njihov odnos do narave in živih bitij. 42 odstotkov jih je kot najpomembnejši vzrok navedlo izkušnje iz otroštva, ko so imeli priložnost »biti zunaj, v svetu narave«. Med dejavnostmi, ki so nanje najbolj vplivale, so omenili pohodništvo, kempiranje, opazovanje ptic,

naravovarstvene akcije, vrtnarjenje, popotništvo in preživljanje prostega časa v naravi, daleč stran od »civilizacije« (Palmer po Milton 2002: 63). Ob koncu osemdesetih let minulega stoletja je na Severnem Irskem podobno raziskavo izvedla antropologinja Kay Milton. Osemindvajset naravovarstvenikov je vprašala, zakaj se jim zdita varovanje in ohranjanje narave tako pomembna. Večina, natančneje dvajset ljudi, ji je odgovorila, da zaradi osebnih izkušenj v naravi. Šestnajst sogovornikov je nato podrobneje pojasnilo, da so bile zanje ključne izkušnje v otroštvu, devet jih je v mladosti živelo na ruralnih območjih, kjer so pohajkovali po podeželju, štirje so omenili zanimanje za ptice v zgodnjih letih, dva pa sta govorila še o zanimanju za drevesa in divje cvetje. Skratka, večina sogovornikov je poudarila, da je ljubezen do narave nekaj, kar je že v otroštvu postalo *del njih* (Milton 2002: 63–64).

Tudi sam sem podobne odgovore pridobil med etnografsko raziskavo v društvu DOPPS, ki je nastalo leta 1979 in povezuje približno tisoč ljubiteljskih ornitologov ter ima od devetdesetih let minulega stoletja profesionalno ekipo, v kateri je zaposlenih že 19 ljudi (glej Podjed 2010, kjer je natančneje predstavljena organizacijska kultura DOPPS-a). V članku povzemam izsledke te raziskave in analiziram, zakaj je »privzgoja« zanimanja za ptice – ali pa katerokoli drugo živalsko oziroma rastlinsko vrsto – izjemno pomembna pri oblikovanju odnosa ljudi do živih bitij in narave nasploh. Kot bomo videli, postanejo ptice sestavni del posameznikovega »habitusa« (Bourdieu 2002) predvsem tedaj, ko je dovolj zgodaj ponotranjil izkušnje iz narave in nato s pomočjo vrstnikov, mentorjev in prijateljev nadgrajeval spoznanja.

Pomen prvih izkušenj

Članica DOPPS-a, s katero sva se pogovarjala, zakaj so jo narava in ptice prevzele že v mladosti, je stara približno trideset let

* Dr. Dan Podjed, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., asistent in raziskovalec na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: dan.podjed@ff.uni-lj.si

in je zaposlena na društvu, prej pa je bila aktivna prostovoljka. Razloge za njeno tesno povezanost z naravo in s poklicem, ki ga razume kot poslanstvo, lahko iščemo v njenem otroštvu.

Pojasnila je, da so jo živali od nekdaj privlačile, še zlasti pa so jo pritegnile ptice, ki jih je krmila med obiskom pri starih starših. Tedaj je rada gledala tudi slikanice s podobami iz narave, ptice pa je mnogokrat upodabljala na risbah. V tistem času je večino njenih vrstnikov in vrstnic zanimalo, kaj se godi v naravi. »Vsako popoldne smo viseli ob vaški mlaki, z rokami do komolcev v vodi,« je povedala, »a očitno sem le jaz za zmeraj običala v tem.« Pri devetih letih se je ob podpori staršev, ki so spodbujali njeno zanimanje za naravo, včlanila v DOPPS ter se odtlej občasno udeleževala društvenih izletov, čeprav ji je bilo spčetka »blazno nerodno priti na društvo,« saj tam ni imela vrstnikov.

V osnovni šoli je zanimanje njenih sošolcev in sošolk za naravo in ptice nekoliko uplahnilo, njo pa so pernate živali še vedno zanimale. V tistem obdobju je skušala sama izdelati ornitološko revijo, pri čemer se je zgledovala po DOPPS-ovi reviji *Acrocephalus*, hkrati pa je spodbujala sošolce in sošolke, naj se vendar zanimajo za ptice, a pri tem ni bila posebej uspešna. Ker je bila pri svojem zanimanju za naravo precej osamljena, ga je raje obdržala v »domišljijem svetlu«, z vrstniki pa se je pogovarjala o drugih rečeh.

Kot srednješolka je imela še več težav pri iskanju somišljenikov, saj so jo zaradi nenavadnega hobija – opazovanja ptic – imeli za »čudakinjo«, zaradi česar svoje prostočasne dejavnosti sicer ni skrivala, izpostavljala pa je tudi ni. Šele med študijem biologije je naletela na vrstnike s podobnimi interesi, ki jih je prepričala, da so se udeležili ornitoloških izletov. Tedaj je bila že aktivna članica DOPPS-a in je pomagala pri izvedbi društvenih dejavnosti. Po diplomu so jo povabili, naj se zaposli na društvu, to pa jo je privdlo v nenavadno situacijo, saj je dotedanji hobi nenadoma postal delo. Zato ni nenavadno, da je njen sedanjí poklic pravzaprav »sanjska služba«, ki jo osebno izpolnjuje in zadovoljuje.

Podobno kariero je imel moški v poznih tridesetih letih, ki je na DOPPS-u prav tako zaposlen in ga je ena od sogovornic opisala kot »srce društva«, in sicer zaradi številnih dejavnosti, ki jih vedno opravi z dobrošno mero entuziazma, pri čemer zna navdušiti in pritegniti druge člane in zaposlene. Tudi njega so od nekdaj privlačile živali, zato je že kot petletnik pod posteljo skrival posodo z žabjimi paglavci. Ljubitelja in poznavalca narave sta bila tudi njegova starša. Oče je delal v narodnem parku, njihov družinski prijatelj pa je bil gozdar, nekdanji lovec in navdušen fotograf divjih živali, s katerim sta tičala skupaj »kot rit in srjaca«. Že pri dvanajstih letih je z njim prebil večino koncev tedna, med katerimi sta skupaj fotografirala ptice.

Z društvom se je seznanil v zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja, ko so pripravljali obe temeljni deli slovenske ornitologije – zimski ornitološki atlas (Sovinc 1994) in atlas gnezdičk (Geister 1995). Na društvu so ugotovili, da je fant zbral veliko podatkov o pticah, še zlasti o koconogih kurah (na primer o divjem petelinu in ruševcu), kar je bilo med popisi za atlasa dragoceno. Ko se je bolj angažiral pri društvenih dejavnostih, se je prenehal intenzivno ukvarjati s fotografiranjem in se začel ukvarjati z drugimi rečmi. »Fotografija je bila [pomembna] predvsem na začetku,« je pojasnil, »ko pa sem spoznal DOPPS, me je potegnilo predvsem to, da so na društvu ljudje, ki grozno veliko vedo o pticah.« Dodal je, da sam pravzaprav ni potreboval mentorja, ki bi ga uvedel v ornitologijo, saj je večino znanja o koconogih kurah,

ujedah in gozdnih pticah pridobil od omenjenega družinskega prijatelja. To obširno znanje pa mu je omogočilo, da je najprej postal član društvenega upravnega odbora in se pozneje na društvu tudi zaposlil.

V organizaciji se je zaposlil tudi dolgoletni član DOPPS-a, ki je bil med intervjujem v zgodnjih tridesetih letih. Tudi njega so v zgodnjem otroštvu živali povsem prevzele. Zanimanje za naravo se je pri njem – v nasprotju z večino vrstnikov – ohranilo tudi v osnovni šoli. »Druge so pač bolj zanimale igrice pa avtomobili pa motorji, mene pa narava, živali,« je pojasnil. Z živalmi se je čutil tako povezan, da je želel biti v nenehnem stiku z njimi oziroma jih »imeti«. Zato je v sodelovanju z vrstnikoma na dvorišču sredi Ljubljane pripravil majhen živalski vrt, v katerem so imeli živali, ki so jih ulovili ob različnih priložnostih. Takrat je s prijatelji ugotovil, da se da ptice zlahka uloviti, zato so se osredotočili predvsem nanje. Hkrati je izvedel tudi za DOPPS in društveno poljudno-strokovno revijo *Acrocephalus*, kar je bilo zanj svojevrstno razodetje, saj je tudi s prijatelji izdelal amatersko revijo o naravi, živalih in biologiji. »In potem vidiš nekaj podobnega, samo na nivoju, ki je svetlobna leta višje. Potem si impresioniran,« se je spominjal prvega branja DOPPS-ove publikacije.

»Prvi stik, ki smo ga hoteli navezati z DOPPS-om, je bil čisto koristoljuben,« je pojasnil. Glavni namen skupine fantov, ki so skrbeli za živalski vrt, je bil pridobiti nove informacije o pticah, da bi jih lahko ujeli še več. Ob prihodu na DOPPS, kamor se je odpravil s prijateljem, ki je bil prav takšen entuziast kot on in se je pozneje poklicno posvetil biologiji, ju je sprejel tedanji tajnik društva, ki jima je društvene dejavnosti tako živo predstavil, da sta bila mladeniča nemudoma navdušena. Najbolj ju je prevzelo, da obstaja organizacija, ki združuje ljudi s podobnimi (nenavadnimi) interesi, kot sta jih imela sama. To prvo srečanje z društvom je bil prelomen dogodek v njuni karieri, ki jima je »odprl obzorje« in spremenil tudi odnos do živali in narave. Nekaj mesecev po včlanitvi v društvo sta že bila »spreobrnjena« in sta v kletkah ujete živali spustila iz ujetništva, njuno zanimanje pa se je od lova usmerilo k opazovanju. »Iz odjemalca narave sem postal zaščitnik,« je pojasnil sogovornik ter omenil, da je takrat tudi osebno dozoriel ter spremenil življenjski slog ter postal vegetarijanec. Še vedno pa sta s prijateljem, s katerim sta šla prvič na društvo, ostala zbiralca, le da sta zdaj »zbirala« opažanja prosto živečih ptic. Spočetka sta se torej ukvarjala s *tvičerstvom*, kot imenujejo izdelovanje seznamov ptic, ki jih je posameznik videl.¹ Pri njiju je takrat »šlo /.../ za zbirateljsko strast,« je pojasnil sogovornik. »Imela sva celo spiske, kaj imava, kaj nama manjka, in tako naprej. Imela sva plane, kaj dobiti.« Pozneje je znova prišel v stik s to strastjo, ko je začel – spet v navezi z omenjenim prijateljem – zbirati in pripravljati poginule ptiče. Sčasoma sta tako ustvarila veliko zbirko študijskih preparatov. Po študiju biologije se je začel ukvarjati z ekologijo ter uporabo ornitoloških podatkov v naravovarstvu. Na društvu je bil pred tem zelo aktiven in je sredi devetdesetih let postal član tedanjega izvršilnega odbora, naposled pa se je na društvu zaposlil.

Član društva, ki je bil med najinim pogovorom v zgodnjih tridesetih letih, se je v Slovenijo priselil iz Nizozemske. Zaposlil se je kot raziskovalec s področja biologije, se poročil s slovensko

1 Izraz *tvičer* izhaja iz angleškega jezika (*twitcher*) in se nanaša na osebo, ki porabi veliko prostega časa, ko potuje naokoli, da bi videla redke ptičje vrste (Moss 2004: 263; 2006: 96–97).

ornitologinjo, ki je zaposlena na društvu, ter si z njo ustvaril družino. Tudi on je omenil prelomni trenutek iz otroštva, ko so ga ptice zasvojile. Pri devetih letih sta ga namreč starša peljala v avstrijski Beljak, kjer je bila na ogled razstava ujed. »Od takrat naprej nisem nikoli več šel v normalno smer,« je nekoliko v šali pojasnil, kako ga je dogodek zaznamoval. Ker je bil tako navdušen nad pticami, sta mu starša omogočila, da se je včlanil v mladinsko sekcijo nizozemskega društva za zaščito ptic. Takrat se je večkrat udeležil ornitoloških taborov ter se včlanil še v mladinsko društvo za terensko biologijo in okoljske raziskave. V njem so imeli več sekcij, med drugim tudi za rastline in žuželke; takrat so ga začeli zanimati tudi metulji in kačji pastirji. »Tako sem postal bolj pozoren tudi na druga živa bitja,« je pojasnil nenadno razširitev interesnega področja. Pozneje je začel raziskovati še muhe trepetavke, s katerimi se še vedno ukvarja v profesionalni biološki karieri.

Pri nekdanjem predsedniku društvene sekcije, starem približno trideset let, se je prelomni trenutek, ko so ga očarale ptice, zgodil nekoliko pozneje kot pri drugih sogovornikih. Njegova ljubiteljska kariera se je začela šele v prvem letniku študija biologije, ko ga je nekega deževnega dne poklical prijatelj in ga povabil na ornitološki izlet. Zaradi slabega vremena je skoraj zavrnil ponudbo, potem pa si je v zadnjem trenutku premislil ter se z daljnogledom povzpel na ljubljanski grad. Že na poti je z zanimanjem opazoval zelenčka, na vrhu grajskega hriba pa ga je pričakala cela jata pinož.² »Popolnoma me je fasciniralo njihovo ogromno število,« je razložil. »In to se mi je zgodilo na gradu, kamor zahajam že vse življenje.« Naslednjo pomlad ga je prijatelj spet poklical in ga povabil na izlet v Krakovski gozd. »To je bil čisto nor izlet,« je dejal, »in od takrat naprej sem tri ali štiri leta zapored šel tja.« Naslednje leto se je udeležil še ekskurzije na Nežidarsko jezero blizu Dunaja, kjer je spet opazoval predstavnike številnih ptičjih vrst, in tedaj ga je ornitologija dokončno zasvojila.

Kot vidimo, so imeli najdejavnejši člani društva v mladosti veliko stika z naravo in s pticami, poleg tega pa so večinoma navedli še prelomne trenutke v življenju, zaradi katerih so se dokončno posvetili ornitologiji, in sicer tako ljubiteljsko kot tudi profesionalno. Omenjene zgodnje izkušnje so pomembne, ker se v mladosti ljudje precej lažje priučijo prepoznavanja ptic – podobno kot se navadno hitreje naučijo tujih jezikov – poleg tega pa je v mlajših letih učenje na napakah nekaj običajnega, zato jih nenehno popravljanje bolj izkušenih opazovalcev ne moti tako kot bi jih v poznejših obdobjih (Moss 2006: 46). Iz navedenih primerov pa vidimo še, da pri navdušenju za ptice niso pomembni zgolj občutki posameznika, ki je videl zanimiv dogodek, temveč tudi občutki in zanimanje soljudi, s katerimi si delimo izkušnje pri opazovanju in spoznavanju narave (prim. Schutz 1972 ter njegovo razlago intersubjektivnosti).

Prenos znanja na novince

Pri privzgoji zanimanja za ptice in pridobivanju ornitoloških veščin so izjemno pomembni tudi mentorji, torej bolj izkušeni posamezniki, ki znajo in želijo posredovati svoja znanja. Zanimanje za naravo in živali se, kot rečeno, ne ponotranji zgolj z neposre-

dnimi posameznikovimi izkušnjami, temveč ga nanj prenesejo tudi drugi. V omenjeni Palmerjevi raziskavi je 38 odstotkov ljudi pojasnilo, da so nanje vplivali sorodniki, denimo starši, medtem ko jih je 21 odstotkov dejalo, da so nanje najbolj vplivali bližnji prijatelji ali drugi posamezniki, recimo mentorji v društvih (po Milton 2002: 70). Sam ugotavljam, da se ornitološko znanje in veščine zelo uspešno prenašajo na skupinskih popisih in izletih ter tudi na delovnih akcijah, ki niso neposredno povezane z opazovanjem ptic, so pa priložnost za pripovedovanje zgodb in izmenjavo izkušenj. Ornitoloških veščin se namreč težko priučimo le s pomočjo papirnatih vodnikov in zvočnih posnetkov, čeprav nekateri izvedenci trdijo, da je tudi to mogoče. Tudi DOPPS-ov ustanovni član, ki je bil mentor številnim nadebudnim ornitologom, pravi, da lahko znanje pridobimo le na terenu v naravi, po možnosti v spremstvu osebe, ki zna po eni strani prepoznavati ptice, po drugi pa predajati znanje. Sam je potreboval več let, da se je naučil prepoznavati ptice, saj ni imel pravega mentorja, ki bi mu pojasnil, katero ptico vidi. Ko pa je sam začel vzgajati nove člane, je presenečen ugotovil, da so ob njegovih nasvetih enako količino znanja in veščin usvojili v nekaj mesecih.

Bolj izkušeni člani na novince ne prenesejo le veščin prepoznavanja ptic, temveč tudi druga ornitološka znanja, denimo način zapisovanja opazanj v terenske beležke. Člani društva so mi pojasnili, da ni vseeno, kako posameznik v zasebno beležko vpisuje podatke o opaženih pticah, njihovih lastnostih, lokaciji, številu ... Ti podatki sicer navadno ostanejo za zasebno rabo, včasih pa jih uporabijo tudi za pripravo poljudnih ali znanstvenih publikacij ali naravovarstvenih (pri)poročil. Zato je pomembno, da so oznake v beležnicah vsaj približno podobne, saj jih lahko tako razumejo vsi člani. Tako se je sčasoma oblikoval skupen način pisanja v beležnice, hkrati pa se v zapiskih ohranjajo posebnosti posameznikov. Na vprašanje, zakaj si zapisuje podatke v beležnico na tak način, je mlad, a izkušen član odgovoril:

To so mi starejši rekli, naj delam, da se mi to splača. /.../ Potem ti rečejo tudi, kako piši. Da je najbolje, če si na terenu pišeš slovenska imena, doma pa latinska imena. Tako se naučiš latinska imena in imaš doma še eno beležko, če prvo izgubiš. Rezervno. Vse prepíšeš doma. To dela dosti ljudi, ker so jim ljudje to povedali. Tako da se iz roda v rod prenaša, kako beležko pisati. Tako da je kolikor toliko podobno. Samo kakšni simbolčki zraven so različni.

Pri pridobivanju veščin, med katere sodijo tudi terenski zapiski, se torej prepletata tvornost in trpnost, participacija posameznika pa pri oblikovanju skupnega ornitološkega habitusa ni zanemarljiva, saj lahko vsak prispeva delež h korpusu znanja, in sicer ne le o prepoznavanju ptic, temveč tudi o tem, kako opisati opažanja iz narave.

Pomembna priložnost za mlade, da se priučijo opazovanja in prepoznavanja ptic, so tudi ornitološki tabori. Ti trajajo približno teden dni in se jih navadno udeleži nekaj deset mladih iz različnih delov Slovenije. Razumemo jih lahko kot »obrede prehoda« (Gennep 1960), pri katerih je skupina mladih ločena od družine in vrstnikov, s katerimi so sicer v vsakodnevnem stiku (faza separacije), da se v osami in pod vodstvom »starešin« priučijo veščin ter se po uspešno opravljenih preizkusih znanja (liminalna faza) in s pridobljenimi novimi spretnostmi in spoznanji vključijo v ptičarsko skupnost (faza reinkorporacije). Na enem takšnih taborov, ki je potekal na Gorenjskem, so udeležence in udeleženke,

2 Pinože (*Fringilla montifringilla*) so ščinkavcem podobne ptice, velike približno kot vrabci, ki se v velikanskih jatah, v katerih je več kot milijon osebkov, občasno zgrnejo tudi nad naše kraje.

stare od dvanajst do osemnajst let, namestili v osnovno šolo, kjer so na tleh telovadnice prespali v spalnih vrečah, vstajali ob svitu ter v skupinah pod vodstvom mentorjev opazovali in popisovali ptice v okoliških krajih. Precej udeležencev tabora se že več let zapored vrača na te dogodke, ki jih prireajo na različnih koncih Slovenije, zato se dobro poznajo med sabo. Kot so mi povedali, sta glavna razloga za redno vračanje »ptice in dobra družba«, s čimer so zgoščeno ubesedili razloge za pripadnost ptičarskemu »plemenu«.³

Udeleženci tabora so povedali, da mora oseba, ki želi postati dober poznavalec ptic, razviti posebne vrline, ki jih pridobi od starejših in bolj izkušenih ornitologov. Pojasnili so, da mora opazovalec ptic znati poslušati, biti mora potrpežljiv in vztrajen ter pripravljen vstati dovolj zgodaj, ko lahko vidimo največ ptic. Poleg tega sta pomembni lastnosti tudi družabnost in prijaznost, saj se tako lažje vzpostavi stik z drugimi člani in lokalnim prebivalstvom, s katerim je dobro sodelovati, če želiš na nekem območju pridobiti informacije o pticah. »Če si nesramen, ti ne bo nihče ničesar povedal. Če pa si prijazen, te bodo povabili na kavo in izvedel boš marsikaj,« je pojasnila sedemnajstletna udeleženka tabora, ter dodala, da je večina članov društva izjemno prijaznih in vedno pripravljenih pomagati. Podobno je v članku, objavljenem v reviji *Svet ptic*, eden med udeleženci pojasnil, da je na taboru pridobil izkušnje o sodelovanju in razumevanju soljudi. Svoje vtise je strnil takole: »Naučiš se opazovati, naučiš se prisluhniti, naučiš se razumeti; vrline, ki te naredijo v življenju, ne samo dobrega naravoslovca, marveč sočloveka« (Rijavec 2008: 46).

Tudi vodilni član društva in profesionalni biolog je mnogokrat sodeloval na taborih – sprva kot udeleženec, nato kot mentor. Pojasnil je, da na taborih niso pomembna zgolj ornitološka znanja, ki jih pridobijo udeleženci, temveč tudi osebne izkušnje, s katerimi posameznik postane del skupnosti. Mentorji mnogokrat svetujejo mlajšim kolegom in kolegicam o povsem življenjskih stvareh, s čimer se utrjujejo poznanstva med njimi in se oblikuje skupnost. Ornitološki tabori so tudi priložnost za vzpostavljanje medgeneracijskih vezi in vezi med vrstniki. »Tam se lahko res dobro spoznamo,« je pojasnil sogovornik, in dodal, da se je z mnogimi mladimi ornitologi, katerih mentor je bil, spoprijateljil – pa čeprav so bili še osnovnošolci.

Vodja DOPPS-ove lokalne sekcije je pojasnil, da se morata motiviranje in vzgoja bodočih ornitologov začeti že v osnovni šoli. V srednji šoli, ko so mladi osebno že dozoreli, jih je namreč veliko težje »prevzgojiti«, da bi se zanimali za ptice in naravo. »Če se ga [opazovanje ptic, op. a.] dotakne dovolj zgodaj, se ga bo držalo tudi ko bo imel enaindvajset ali pa dvaindvajset let,« je pojasnil, ter dodal, da se ponavadi zgodaj vidi, kdo so bodoči profesionalni ornitologi. Drugi dejavni član je pojasnil, da so pri »prevzgoji« in »privzgoji« znanja izjemno pomembni tudi učitelji. Sam se je v DOPPS včlanil leta 1997 in se tedaj na pobudo osnovnošolske učiteljice biologije udeležil tekmovanja z naslovom Ptica leta, ki ga je priredilo društvo; na njem so z ekipo celo zmagali. Ta zmaga je bila spodbuda za nadaljnje delo in pridruževanje novih članov, ki jih je učiteljica spodbujala, naj razvijajo ornitološke veščine in znanja. »Kmalu sem ugotovil, da ta učiteljica sploh nima pojma o pticah,« je v smehu pojasnil

sogovornik. »Pozna recimo lastovnice, kaj dlje pa njeno znanje ne seže. Ampak imeli smo srečo, da je poznala veliko ljudi z DOPPS-a in nas seznanila z njimi. Tako sem začel z njimi hoditi na teren.« Posrečen opis osebe, ki posameznikov ni motivirala z znanjem, temveč predvsem z entuziazmom, je podal nekdanji predsednik društva v uvodniku revije *Svet ptic*:

Presenečen sem obstal, ko sem na nasipu Ormoškega jezera opazil skupinico več kot 10 osnovnošolcev, udeležencev ornitološkega izleta ob letošnjem Evropskem dnevu opazovanja ptic. Navdušeno so si zapisovali podatke in nam za dobri dve uri povsem zasedli teleskope. Ptice so opazovali s posebnim žarom, in tisti hip sem vedel, da so med njimi bodoči ornitologi in bojoviti naravovarstveniki. Kaj takšnega pa se ne zgodi kar mimogrede, za mladimi mora stati človek, ki jih zna navdušiti, voditi in usmerjati. Tam ob robu je stala učiteljica manjše postave, a s toliko večjim srcem tako za mlade kot za ptice /.../ (Denac 2004: 3).

Kot vidimo, za prenos znanja o pticah in zanimanja za naravo skrbijo dejavni posamezniki, za katere niti ni nujno, da so izjemni ornitologi. Bolj pomembno je, da znajo druge navdušiti, da se začno zanimati za ptičji svet.

Prepoznavanje in določanje ptic

Ornitološki tabori in sodelovanje z mentorji so le del intenzivnega kopičenja znanja o pticah, ki ga pridobivajo novinci. Poleg skupinskega pridobivanja znanja in veščin je pomembno tudi individualno izobraževanje, ki je v sodobnem času olajšano zaradi kakovostnih vodnikov in zvočnih posnetkov, dostopnih kot prevodi tujih knjig in zgoščenke z oglašanjem ptic. Avtor zgoščenke, eden največjih slovenskih poznavalcev oglašanja živali, saj jih s sluhom prepozna približno 1.500, mi je pojasnil, da je bilo »ustno izročilo«, torej prenos znanja od mentorjev na učence, nekoč precej pomembnejše kot danes. Vodniki so bili namreč slabo izdelani, risbe ptic pa nepopolne. S sodobnimi vodniki je prepoznavanje ptic po videzu enostavnejše, saj so ptice na risbah ali fotografijah zelo podrobno predstavljene.

Ornitolog Stephen Moss pa pojasnjuje, da se med opazovanjem in prepoznavanjem ne smemo zanašati zgolj na vodnike. Bolje je neznanu vrsto najprej opazovati in se seznani z njenimi podrobnostmi. S takšnim opazovanjem si namreč ustvarimo »mentalno sliko« o ptici in tako razširimo »zalogo znanja«, kar nam pomaga pri prepoznavanju drugih vrst (Moss 2006: 25). S tem, ko vidimo eno samo ptico, pa navadno ne pridobimo dovolj znanja, da bi z gotovostjo prepoznali vse predstavnike te vrste, saj se pri nekaterih vrstah, na primer pri predstavnicah rac, samci in samice razlikujejo med sabo (t. i. spolni dimorfizem), poleg tega pa se nekatere vrste, denimo predstavniki galebov, v paritvenem času odenejo v t. i. svatovsko perje (2006: 26–28). Prepoznavanje je še bolj zapleteno, ker so si nekatere vrste, recimo kovaček (*Phylloscopus trochilus*) in vrbja listnica (*Phylloscopus collybita*), med sabo tako podobne, da jih lahko razločijo le poznavalci, in sicer predvsem po oglašanju, ki se med vrstama precej razlikuje (2006: 28). Pri nekaterih drugih vrstah, na primer pri raci mlakarici (*Anas platyrhynchos*), pa je dodatna težava pri prepoznavanju ta, da si racaki poleti nadenejo posvatovsko (t. i. eklipsno) perje, ki je zelo podobno rjavkastemu perju samice, zato jih takrat prepoznamo predvsem po rumenem kljunu in rdečerjav obarvanih prsih (Moss 2006: 29; Singer 2004: 70). Opazovalec

³ Izraz »pleme« uporabljam v Maffesolijevem (1996) smislu, torej kot nedobno skupnost sorodno mislečih ljudi s podobnimi interesi.

Stik s pticami se vzpostavi tudi pri obročkanju.
Foto: Dan Podjed, Northumberland, Velika Britanija, 2. 6. 2006

Seznanjanje s svetom narave na ornitološkem izletu.
Foto: Dan Podjed, Medvedce pri Pragerskem, 2. 9. 2006

mora torej pridobiti ogromno izkušenj, da lahko suvereno trdi, katero vrsto je videl.

Prepoznavanje po oglašanju je še bolj zahtevno kot po videzu in ločuje začetnike, ki ptice prepoznajo predvsem s pogledom, in izkušene ornitologe, ki se pri tem zanesajo tudi – ali pa zgolj – na sluh. Temeljnega prepoznavanja po oglašanju, ki zadostuje za izvedbo bolj preprostih terenskih popisov, se je mogoče priučiti v letu dni, »če le imaš nekaj prostega časa, dober posluh in voljo«, je pojasnil izkušeni opazovalec. Tovrstnih veščin pa se s pomočjo knjig ne da pridobiti, saj so v vodnikih ptičje petje in druge glasove zapisali v obliki medmetov, ki so seveda prilagojeni pisavi, denimo »kreih«, »reb«, »piu«, »veek-vek-vek-vek-vek-vek«, »vit« in »cidit«.⁴ Veliko preprosteje se naučimo prepoznavati ptice s pomočjo zvočnih posnetkov. A brez zgoščenk, ki so pripravljene v Sloveniji, je tudi to težko, saj se ptice po svetu oglašajo v različnih dialektih. Britanski opazovalec ptic, ki pride v Slovenijo, bo zato na primer ščinkavca (*Fringilla coelebs*) le stežka prepoznal zgolj po oglašanju.⁵

Še bolj zagonetno je prepoznavanje ptic po 'džizu' (angl. *jizz*), s čimer opisujejo ornitologi splošni vtis, ki ga pusti ptica na opazovalcu z obliko, operjenostjo (barvo in obliko perja), načinom letenja in premikanja ter z drugimi značilnostmi, kot so oglašanje, pomemben pa je tudi kraj, kjer smo jo videli. Stephen Moss pravi, da džiz opisuje »nedoločljivo, skoraj neubedljivo vizualno »osebnost« posamezne ptice, ter dodaja, da bi s tem izrazom v budizmu verjetno označili ptičje *kajstvo* (angl. *isness*) oziroma 'notranjo teksturo lastnosti, ki se navzven izkristalizirajo kot unikatna in prepoznavna identiteta' (2004: 86). Sean Dooley je podobno opisal džiz kot »nedoločljivo lastnost posamezne vrste,

kot »vibracijo«, ki jo oddaja«, ter pripomnil, da čeprav mnogi tako razpoznavanje ptic »zavračajo kot nekakšno ptičarsko alkimijo, obstaja tudi fizična podlaga za zamislijo džiza« (2005: 78).

Pri džizu se lahko spomnimo na učinek *gestalt* (t. j. 'učinek celotne podobe'), ki pojasnjuje kognitivne procese prepoznavanja. Med opazovanjem ptic namreč pride do kvalitativnega preskoka, ko hipoma uzremo in prepoznamo bitje kot celoto, namesto da bi ga prepoznavali po »sestavnih delih«. Takšna naj bi bila po nekaterih razlagah tudi etimologija besede džiz, ki naj bi izhajala iz spačene besede *gestalt*, to pa v angleško govorečih deželah pogosto napačno izgovarjajo in naglašujejo kot »džistalt«, kar so naposled skrajšali v »džiz« (Danca po McDonald 1996: 4). Po drugi razlagi gre za priredbo akronima GISS, ki so ga med drugo svetovno vojno v letalstvu uporabljali za določitev letal 'po splošnem vtisu glede na velikost in obliko' (angl. *general impression of size and shape*). McDonald (1996) in Moss (2006: 36) zagotavljata, da to gotovo ne drži, saj se je izraz v literaturi prvič pojavil že leta 1922, torej pred drugo svetovno vojno, in sicer v delu *Ptičja skrivališča in spomini iz narave*, v katerem Thomas A. Coward pojasnjuje, da ta izraz pogosto uporabljajo na Irskem. V tem delu avtor piše, da po džizu prepoznamo, denimo, znanca, ki se nam približuje iz daljave; čeprav je mračno in ne razločimo podrobno njegove obleke ali obraza, smo lahko prepričani, da smo človeka prepoznali, saj je na osebi kot celoti nekaj znanega. Enak način prepoznavanja je posebej pomemben v ornitologiji, pravi Coward (1922: 141–142), saj je treba v naravi ptice prepoznati hitro in kot celoto – brez premora za miselno analizo. In bolj ko nam je neka vrsta domača, manj smo lahko pozorni na detajle pri prepoznavanju.

Tak način prepoznavanja s subjektivnim občutkom, ki ga Moss opisuje kot »duhovno veščino, ptičarski zen« (2004: 86), je v ornitološki srenji lahko tudi sporen – zlasti če ni podprt z empiričnimi podatki in objektivnimi dokazi o opažanjih. Kot primer naj navedem debato, ki se je razplamtela po objavi poročila o opazovanju pri nas izjemno redke rdeče lastovke (*Hirundo daurica*), ki jo je član društva uzrl nad Sečoveljskimi solinami. V rubriki Iz ornitološke beležnice, v kateri revija *Acrocephalus* objavlja kratka terenska poročila, je svoje opažanje strnil takole:

V letu je bilo videti rdečkasto poprhamo trtico, sicer pa sem jo sam prepoznal po *jizzu*, ('značilnem vtisu', op. ur.), saj

4 S hripavim krikom v letu »kreih« se oglašja siva čaplja (*Ardea cinerea*) (Singer 2004: 48), samci mlakarice (*Anas platyrhynchos*), najbolj »običajne« race, ki jo vidimo na rekah in jezerih, se oglašajo z mehkim, pridruženim »reb« ali kratkim »piu«, samice pa prepoznamo po nizkih tonih, podobnih smejanju: »veek-vek-vek-vek-vek-vek« (2004: 70). Kmečka lastovka (*Hirundo rustica*) se oglašja z eno- do dvozložnim klicem za vzpostavitev stika »vit« ali »vit-it«, njen opozorilni klic pa je »cidit« (2004: 280).

5 Situacija je še bolj zapletena, ker petje nekaterih ptic, recimo črnoglavke (*Sylvia atricapilla*), precej variira že na območju Slovenije.

Prepoznavanje ptic po oglašanju pomeni prelomnico med začetniki in izkušenimi ornitologi.
Foto: Dan Podjed, Jelovica, 29. 6. 2006

Na ornitoloških taborih novinci opazujejo in upodabljajo ptice.
Foto: Dan Podjed, Begunje, 29. 6. 2006

je nisem videl prvič in se mi je »pojava« vtisnila v spomin. Rdeče lastovke sem se nagledal tudi lani maja na Cipru in bi jo prepoznal že na daleč po letu (Škornik 1991a: 88).

Urednik revije se je obregnil ob ta zapis, češ da je avtor njegovo prošnjo, naj s podrobnejšim opisom dopolni poročilo, ki ga je poslal v objavo, rešil na zanimiv način, namreč tako, »da je lakonično omenil priročniško prepoznavno rdečkasto trtico in da se je hkrati skliceval na značilen 'vtis' (*jizz*), ki ga je ta vrsta ptice zapustila v njem iz njegovih prejšnjih opazovanj na Cipru« (Geister 1991: 95). Ob tej opazki je dodal, da je bil nekoč mnenja, da je »ornitomanija«, kot je poimenoval nagnjenje k opažanju redkih vrst, »začetniška hiba, otroška bolezen ornitologov«, kot kaže, pa je to očitno »generična ornitološka bolezen. Z njenimi klicami je okužen daljnogled in močnejša ko je povečava, več je te golazni« (Geister 1991: 95). Sledilo je pojasnilo avtorja zapisa:

Mislim, da tu ne gre govoriti o kakršnikoli lakoničnosti, temveč samo o tem, kaj se je v tistem trenutku moglo videti. Ni se dosti videlo. Včasih, ko opazujem, se mi zgodi, da prepoznam kakšno vrsto »kar tako« in bi v tistem trenutku težko razložil ali opisal, po čem sem jo prepoznal (Škornik 1991b: 180).

Kot vidimo, velja prepoznavanje po džizu za ne najbolj znanstveno, saj se ne zanaša na empirična opažanja, temveč bolj na instinkt. Dejansko pa na popisih tudi najboljši opazovalci ptic uporabljajo to tehniko prepoznavanja – ali pa tak način gledanja. Ptice so namreč dostikrat prehitre, da bi jih imeli čas opazovati, poleg tega pa se pogosto skrivajo v grmovju, travi ali za drevesnimi debli in krošnjami. V takšnih okoliščinah jih v delčku sekunde, ko se pojavijo na spregled, prepozna le izurjeno oko. Prepoznavanje po džizu je tako primer *par excellence*, kako se pri opazovalcih ptic utelesijo znanja, ki jih pridobijo od mentorjev in iz strokovne literature, predvsem pa z dolgotrajnim učenjem ob napakah. Tako se namreč oblikujejo sistemi dispozicij, ki zagotavljajo

dejavno prisotnost minulih izkušenj; te izkušnje, spravljene v vsakem organizmu, skušajo zagotoviti v obliki shem zaznavanja, mišljenja in dejanja »pravilnost« praks in njihove nespremenljivosti v času zanesljiveje kot vsa formalna pravila in izrecne norme (Bourdieu 2002: 93).

S kopičenjem izkušenj, znanj in veščin – po možnosti vse od mladosti – se oblikuje ptičarski »šesti čut«, ki omogoča naglo prepoznavanje ptic v njihovem naravnem okolju. Dejansko ne gre za nikakršen misterij, temveč za postopno dopolnjevanje podatkov v kompleksnem sistemu s približno deset tisoč elementi.⁶ Bolj ko je »zbirka« popolna, prej pride do prelomnega trenutka, ko ptic ne gledamo več, temveč jih zagledamo oziroma uvidimo njihovo esencialno podobo.

Umeščanje v taksonomske skupine

Eden glavnih namenov opazovanja in prepoznavanja ptic – pa naj bo to po oglašanju, videzu ali džizu – je njihovo razvrščanje v taksonomske skupine. Ko po lastnostih prepoznamo ptico, jo lahko umestimo v eno od približno deset tisoč ptičjih vrst (Schneck 2009: 14).⁷ Vsaka od njih se uvršča v rodove, ti se nadalje povezujejo v družine, itd. Tako iz navideznega nereda kognitivnih zaznav opazovalci ustvarjajo red, kar je, kot pravi Nietzsche, temeljna človekova težnja in potreba, s čimer nastane »nekaj oprijemljivega, bolj splošnega, bolj domačega, bolj človeškega« (po Karnicky 2004: 257). Nekaj podobnega trdi tudi britanski ornitolog Stephen Moss, ki meni, da se ljudje »rodimo s potrebo po kategoriziranju in katalogiziranju sveta okoli sebe – po

⁶ Oziroma z nekaj sto elementi, če govorimo o pticah, ki jih lahko vidimo v Sloveniji.

⁷ Nova enciklopedija ptic (*New Encyclopedia of Birds*) navaja 9.850 vrst, Tudge (2008: 93) pa domneva, da jih je dejansko nekoliko več, in omenja okvirno število 10.500.

osmišljanju s poimenovanjem /.../« (Moss 2006: 24), zato ni nič nenavadnega, če želimo poimenovati in umestiti v kategorije ptice, ki jih uzremo. Opazovanje ptic je torej izvrsten primer, kako osmišljamo svet in ustvarjamo red iz nereda, domačnost iz nedomačnosti, splošnost iz posameznih primerov (prim. Berger in Luckmann 1988; Schutz 1972).

Ko določamo ptičje vrste in jih razvrščamo po taksonomskih skupinah, to počnemo relacijsko – v razmerju do preostalih vrst (Law in Lynch 1988). Ko nas mentor uči, po katerih lastnostih prepoznamo ptico, nam najprej pojasni, kako jo razložimo od podobnih ali sorodnih vrst, opozori pa tudi na ključne podobnosti med njimi, na katere moramo biti pozorni. Podobno tudi v pisnih vodnikih pri opisih posameznih vrst piše, kako se ptica po videzu, oglašanju in gibanju razlikuje od preostalih podobnih vrst. Posameznih vrst torej ne prepoznavamo (le) po njihovih inherentnih lastnostih, temveč pravzaprav po značilnostih vseh znanih ptičjih vrst, ki referirajo druga na drugo.

Za primer vzemimo breguljko (*Riparia riparia*), našo najmanjšo lastovko rjave barve, ki gnezdi v peščenih obrežjih. Za to ptico v enem od vodnikov piše, da »leti hitro, vendar njen let deluje bolj frfotajoče in manj usmerjeno na cilj kot pri drugih lastovkah« (Singer 2004: 278). Za skalno lastovko (*Ptyonoprogne rufestris*) piše, da »je večja od mestne lastovke in breguljke, njen let je manj frfotajoč, vendar hiter in močen kot pri hudournikih« (2004: 278). Za kmečko lastovko (*Hirundo rustica*) pa so pojasnili, da »[v] primerjavi z mestno lastovko /.../ gnezdi skoraj izključno v notranjosti stavb« (2004: 280), medtem ko mestna lastovka (*Delichon urbica*) »[v] nasprotju s kmečko lastovko gnezdi zunaj na stavbah, navadno več parov skupaj« (2004: 282). Opisi različnih vrst se torej sklicujejo drug na drugega ter tako strukturirajo sistem medsebojnih relacij oziroma označevalcev in označencev (glej Lévi-Strauss 2004; Saussure 1997). Derrida (1998) bi ob tem dejal, da ptica ne more biti definirana sama po sebi, temveč vedno z upoštevanjem 'razloke' (fr. *différance*). Po njegovem namreč pomen označevalcev sestoji iz razlik med elementi, katerih pomen se prelaga in odlaga. Posamezni označevalec tako nima svojega strogo določenega označenca, temveč ga določajo kontekstualne razlike v omrežju pomenov. Ptica sama po sebi, torej zunaj sistema, potemtakem ne obstaja. Smisel pridobi šele s tem, ko jo umestimo v sistem.⁸

Simbolika ptic

Osrednje poslanstvo ornitologov zapoveduje, da so vse ptice v sistemu enakovredne in da si zaslužijo enako pozornost. Tako je v teoriji, v praksi pa se je pokazalo, da lahko lepota ptic in njihova simbolna vrednost vplivata tudi na selektivni interes. Že kot taksonomska skupina so ptice v prednosti pred drugimi živalmi, saj imajo nekatere edinstvene lastnosti, ki burijo človeško domišljijo in zbujajo čudenje in občudovanje. So izvrstni navigatorji, saj najdejo pot celo v megli in temi. So tudi izjemni gradbeniki, saj pletejo zapletena gnezda, kar so naloge, za katere se zdi, da vključujejo inteligentnost in predhodno načrtovanje.

Ptice tudi skrbno varujejo jajca v gnezdu in izkazujejo altruizem pri vzgoji mladičev, s sposobnostjo letenja pa so sploh nekaj posebnega med živalmi in so zato na simbolni ravni komunikacija med nebese in zemljo kot božji odposlanci ali pa duhovi mrtvih, ki premoščajo vrzel med živimi in mrtvimi (Atwood Lawrence 1997: 9–10).

Člani in članice DOPPS-a se zavedajo, da imajo »konkurenčno prednost« pred drugimi sorodnimi društvi, ki se ukvarjajo z »manj privlačnimi« taksonomskimi skupinami, kot so, recimo, dvoživke, plazilci in netopirji. »Ptice so totalni zmagovalci,« je dejal predsednik DOPPS-ove sekcije, saj so »karizmatična bitja«, ki jih opevajo mnoge ljudske pesmi. Pojasnil pa je, da niso vse ptice enakovredne. Pozitiven pomen imata, recimo, lastovka in štoklja, ki prinašata srečo, medtem ko krogarju v Sloveniji navadno pripisujejo negativen pomen – pa čeprav gre za zelo inteligentno ptico. Na raznoliko konotacijo posameznih ptičjih vrst opozarja tudi Tine Germ v delu *Simbolika živali* (2006), kjer piše, da je golob »simbol ljubezni, zvestobe, nežnosti, miline, nedolžnosti, pa tudi ljubezenske izpolnitve, gorečnosti, naslade in plodnosti« (2006: 48). Krogar ali črni vran je od romantike »klasična prispodoba zlohotnosti, mrtvaške porogljivosti in bližajoče se nesreče« (2006: 98), v srednjem veku pa je zaradi črnega perja in prehranjevanja z mrhovino postal simbol pregrehe (2006: 99). Labod je zaradi belega perja simbol čistosti, brezmadežnosti in duhovne lepote v krščanski ikonografiji (2006: 107). Lastovke so bile v antiki simbol starševske skrbnosti in pravice, saj naj bi »z izjemnim čutom za pravičnost razdeljevale hrano med vedno lačne mladiče« (2006: 109), v krščanski ikonografiji pa nastopajo v prizorih Jezusovega rojstva in vstajenja ter označujejo pomladno prebujenje in napovedujejo srečo (2006: 112). Orel je že v antični Grčiji veljal za kralja vseh ptic in je simboliziral dostojanstvo, zmagovito moč, pogum, plemenitost, pravičnost in krepost (2006: 148), v srednjem veku je pogosto simboliziral boga ali Kristusa, v novem veku pa je postal simbol svobode duha in kreativnosti (2006: 148–152). Sokol je v antiki simboliziral hitrost, v srednjem veku pa tudi ponos in zvestobo, saj se vedno vrne na lovčevo roko (2006: 196). Sova je bila v antični Grčiji simbol modrosti in preudarnosti, v krščanstvu pa je zaradi nočnega življenja postala simbol nevernikov in krivovercev (2006: 200–201). Štoklja je že od antike znana kot prinašalka otrok, zato je povezana s plodnostjo, z ljubeznijo in družinsko srečo (2006: 207–209). Žerjav, ki živi v organiziranih jatah, v katerih ni nič prepuščeno naključju, je bil v antiki prispodoba za čuječnost, preudarnost in previdnost, zaradi skrbno načrtovanih selitvenih poti pa tudi za razumnost in premišljenost (2006: 256). S tem se seznam seveda ne konča, saj ima posebno simboliko večina ptičjih vrst, ta pa se prepleta z miti, legendami in verovanji (Tate 2007). Germova ugotovitev, da so se ptice »zalezle« v vse pore človeške kulture in nas spremljajo tako rekoč na vsakem koraku« (2008: 6), tako dejansko drži.

Nekatere ptice so zaradi simbolike bolj zanimive ali karizmatične, zato so ljudje nanje bolj pozorni (Bowker 2000: 665), večina opazovalcev pa ima še subjektivne preference, katera ptica je po njihovem mnenju najlepša ali najprivlačnejša. Čeprav so okusi različni, so mnogi na prvo mesto uvrstili vodomca (*Alcedo atthis*), ki je tudi v ornitoloških vodnikih opisan s presežniki. V enem od njih piše, da se njegovo »[v]eličastno obarvano perje /.../ pokaže v vsem svojem sijaju šele na sončni svetlobi«, njegova turkizna modra barva pa je opazna predvsem takrat, ko

⁸ Law in Lynch (1988: 285–286) dodajata, da so nekatere ptičje vrste pri takšnem relacijskem določanju vendarle izhodišče za prepoznavanje – pogojno rečeno so torej »ničla« v koordinatnem sistemu ornitološke sistematike. Avtorji vodnikov naj bi namreč domnevali, da vsi bralci poznajo in prepoznavajo nekatere »najbolj navadne« ptice, kot so vrabci in vrane, zato jih izberejo za izhodišče sistema.

»kot blisk leti tik nad vodo« (Singer 2004: 256). Tudi Tudge pravi, da je vodomec »ena izmed najbolj romantičnih ptic v Evropi ali celo na svetu« (2008: 233), medtem ko ga ornitolog Iztok Geister opiše kot »sanjski preblisk naših voda« (2008: 91). V neki televizijski debati je pripomnil še, da je ta žival zaradi barvitosti in načina življenja pravi »zvezdnik« ptičjega sveta.⁹

Takšne »karizmatične« ptice vzpostavljajo tudi mentalno povezavo z živalskim svetom – ali pa kar s svetom narave – ki ga po eni strani opazovalci pomagajo urejati, klasificirati in organizirati, po drugi pa z uvrščanjem v taksonomske skupine in s pripisovanjem simbolnih pomenov definirajo sebe kot del naravnega in družbenega sveta (Atwood Lawrence 1997: 3–4; Karnicky 2004: 257). Simbolizacija je tudi sredstvo za urejanje kaotičnega oziroma neurejenega sveta, ki pomaga pri definiranju posameznikovega položaja v svetu. Med opazovanjem ptic se ljudje po eni strani poistovetijo s svetom narave, po drugi pa definirajo sebe kot predstavnike vrste *Homo sapiens*, ki se razlikuje od vseh drugih živalskih vrst, čeprav si z njimi deli nekatere lastnosti. Poleg tega so ptice »totemske živali«, ki označujejo pripadnost ptičarski skupnosti, kar je najbolj očitno na logotipih ornitoloških društev, ki se tako rekoč brez izjeme »označijo« z eno izmed ptičjih vrst. John Liep pravi, da so

[p]tice kot totemske vrste pomemben sestavni del identitete, saj poudarjajo razliko med klanovskimi skupinami z različnimi totemskimi vrstami in krvno sorodstvo med skupinami, ki si delijo te vrste. Ptice so tako bistvene pri ustvarjanju posameznika, in sicer predvsem kot nosilci kolektivne identitete /.../ (Liep 2001: 15).

Ptice so po eni strani torej del naravnega sveta, po drugi pa jih ornitologi uporabljajo kot izhodišče za konstruiranje lastnih družbenih svetov, s čimer se vzpostavlja vez med družbenim in naravnim svetom, hkrati pa identifikacijski proces vzpostavlja in ohranja skupino ornitologov kot poznavalcev ptičjega sveta, ki zmorejo s pridobljenimi veščinami dostopati do narave.

Sklep

V prispevku sem predstavil, kako se odnos ljudi do narave in živih bitij, ki imajo tudi pomembno simbolno konotacijo, oblikuje z dolgoletno privzgojo znanj in spretnosti. Te pridobljene veščine lahko, če sledimo Bourdieuju (2002), opišemo kot »ornitološki habitus«, saj

[u]metnost terenskih veščin vključuje način oblačenja, način hoje, način gledanja in poslušanja; pravzaprav celotno vedenje. V širšem pomenu pa pomeni to tudi vedenje: o najboljših krajih za opazovanje ptic, o tem, katere ptice lahko vidimo v katerem habitatu, o najboljših delih dneva in leta za opazovanje posameznih ptic. In sčasoma se te veščine preobrazijo v instinkt /.../ (Moss 2006: 53).

Spoznanja v članku potrjujejo tudi znano ugotovitev, da je narava družbeni konstrukt (Evernden 1992; Descola 1996; Eder 1996; Ingold 2003), saj ne obstaja sama po sebi, temveč se formira z nenehnim vcepljanjem znanj in spoznanj o tem, kaj sodi v družbeni oziroma kulturni in kaj v naravni svet. Gary Allan Fine (1997, 1998) denimo trdi, da narava dejansko ne obstaja, temveč

jo ustvarjamo ljudje v procesu, ki mu pravi 'naravostvarstvo' (angl. *naturework*). Svoj pogled razloži takole: »Čeprav obstajajo posamezna drevesa, ptice in gobe, je narava delo kognicije, kulturnih dejavnosti in družbene organizacije. Kopičenje različnih objektov v eno kategorijo (narava) je zato človeško delo« (Fine 1998: 4). Ob tej ugotovitvi lahko dodam še, da je zelo pomembno, koliko živih bitij je posameznik sposoben umestiti v kategorijo narave. Če jih pozna ogromno – tako kot denimo najbolj izkušeni ornitologi – bo konstruirani svet narave bolj razumljiv in se bo sočasno počutil tudi bolj povezan z njim. Tovrsten »ekološki« pogled, pri katerem se posameznik zaveda, da je sam vpet v kompleksen sistem, ki ga sestavljajo živa bitja in njihovi habitati, pa je podlaga za varovanje in ohranjanje narave.

Takšna »ekološka« perspektiva je lahko tudi problematična, saj po eni strani utemeljuje egalitarnost med človekom in drugimi živimi bitji, sočasno pa vzpostavlja razliko med ljudmi, ki znajo dostopati do narave, in drugimi, ki za kaj takšnega niso »usposobljeni«. Ornitologi – pa tudi drugi poznavalci in ljubitelji narave – lahko namreč začnejo razmišljati o tem, da imajo zaradi svoje izkušenosti in znanja več pravic kot drugi ljudje pri opazovanju živali, saj ne motijo naravnih procesov, ker znajo kot »dvoživke«¹⁰ sočasno bivati tako v naravnem kot družbenem svetu. S habituacijo, ki obsega tako vzgojo v mladosti in učenje s pomočjo mentorjev kot tudi spoznavanje ornitoloških veščin na izobraževalnih delavnicah in taborih, se namreč (domnevno) naučijo približati svetu narave ne kot tujci, temveč kot njen sestavni del. Tisti, ki teh veščin niso usvojili, pa so lahko moteč dejavnik v naravi, saj z »nenaravnim« vedenjem motijo tako ptice in druge živali kot tudi »posvečene« opazovalce. Rešitev takšne zagate je v inkluzivnosti, ki ne vzpostavlja jasnih ločnic med poznavalci in nepoznavalci narave, s čimer se kategorije »družbenega« in »naravnega« razširijo in neločljivo povežejo med sabo.

Literatura

- ATWOOD LAWRENCE, Elisabeth: *Hunting the Wren: Transformation of Birds to Symbol*. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1997.
- BERGER, Peter L. in Thomas Luckmann: *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988 (1966).
- BOURDIEU, Pierre: *Praktični čut*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2002 (1980).
- BOWKER, Geoffrey C.: Biodiversity Datadiversity. *Social Studies of Science* 30(5), 2000: 643–683.
- COWARD, Thomas A.: *Bird Haunts and Nature Memories*. London in New York: Frederick Warne & Co., 1922.
- DENAC, Damijan: Uvodnik. *Svet ptic* 10(2), 2004: 3.
- DERRIDA, Jacques: *O gramatologiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1998 (1967).
- DESCOLA, Philippe: Constructing Natures: Symbolic Ecology and Social Practice. V: Philippe Descola in Gisli Pálsson (ur.), *Nature and Society: Anthropological Perspectives*. London in New York: Routledge, 1996, 82–102.
- DOOLEY, Sean: *The Big Twitch: One Man, One Continent, a Race Against Time – a True Story about Birdwatching*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2005.

⁹ Prepis televizijske oddaje Polnočni klub, ki je bila na sporedu 8. decembra 2006, je dostopen na http://www.rtvsl.si/odprtikop/polnocni_klub/ptice/.

¹⁰ Besedo »dvoživka« je neki sogovornik uporabil pri pogovoru o tem, zakaj lahko kot poznavalec narave dostopa do sveta narave, ne da bi v njem prizadejal posebno škodo, medtem ko večina ljudi tega ne zna.

- EDER, Klaus: *The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage, 1996.
- EVERNDEN, Neil: *The Social Creation of Nature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.
- FINE, Gary Alan: Naturework and the Taming of the Wild: The Problem of »Overpick« in the Culture of Mushroomers. *Social Problems* 44(1), 1997: 68–88.
- FINE, Gary Alan: *Morel Tales: The Culture of Mushrooming*. Cambridge (Massachusetts) in London: Harvard University Press, 1998.
- GEISTER, Iztok: *Acrocephalus* 12(48), 1991: 95.
- GEISTER, Iztok: *Ornitološki atlas Slovenije: Razširjenost gnezdkilc*. Ljubljana: DZS, 1995.
- GENNIP, Arnold van: *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press, 1960.
- GERM, Tine: *Simbolika živali*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- GERM, Tine: Simbolika ptic. *Svet ptic* 14(2), 2008: 6–9.
- INGOLD, Tim: Globes and Spheres: The Topology of Environmentalism. V: Kay Milton (ur.), *Environmentalism: The View from Anthropology*. London: Routledge, 2003, 31–42.
- KARNICKY, Jeffrey: What is the Red Knot Worth?: Valuing Human/Avian Interaction. *Society and Animals* 12(3), 2004: 253–266.
- LAW, John in Michael Lynch: Lists, Field Guides, and the Descriptive Organization of Seeing: Birdwatching as an Exemplary Observatory Activity. *Human Studies* 11, 1988: 271–303.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Divja misel*. Ljubljana: Krtina, 2004 (1962).
- LIEP, John: Airborne Kula. *Anthropology Today* 17(5), 2001: 10–15.
- MAFFESOLI, Michel. *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage, 1996 (1988).
- MCDONALD, David: The Etymology of Jizz. *Canberra Bird Notes* 21(1), 1996: 2–11.
- MILTON, Kay: *Loving Nature: Towards an Ecology of Emotion*. London in New York: Routledge, 2002.
- MOSS, Stephen: *A Bird in the Bush: A Social History of Birdwatching*. London: Aurum Press, 2004.
- MOSS, Stephen: *How to Birdwatch*. London, Cape Town, Sydney in Auckland: New Holland Publishers, 2006.
- MOSS, Stephen: *This Birding Life: The Best of the Guardian's Birdwatch*. London: Aurum Press, 2008.
- PODJED, Dan: *Perspektive in problemi participacije: Etnografska analiza organizacijske kulture v Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije* (doktorska disertacija). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2010.
- RIJAVEC, Aljaž: Ščasoma ti je takoj jasno, da ni vse, kar leti, lastovka. *Svet ptic* 14(2), 2008: 46.
- SAUSSURE, Ferdinand de: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH, 1997 (1916).
- SCHNECK, Marcus: *101 Golden Rules of Birdwatching: Twitching Tips and Tales to Inform and Entertain*. London: Ebury Press, 2009.
- SCHUTZ, Alfred: *The Phenomenology of the Social World*. Evanston: Northwestern University Press, 1972 (1932).
- SINGER, Detlef: *Kateri ptič je to? Ptiči Evrope*. Kranj: Narava, 2004 (2002).
- SOVINC, Andrej: *Zimski ornitološki atlas Slovenije: Rezultati zimskega kartiranja ptic članov Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1994.
- ŠKORNIK, Iztok: Rdeča lastovka. *Acrocephalus* 12(48), 1991a: 88–89.
- ŠKORNIK, Iztok: Ali papir prenese vse? *Acrocephalus* 12(49), 1991b: 180.
- TATE, Peter: *Flights of Fancy: Birds in Myth, Legend and Superstition*. London: Random House Books, 2007.
- TUDGE, Colin: *Consider the Birds: Who They Are and What They Do*. London: Penguin Books, 2008.

Nature under Their Skin: Habituation of Ornithological Skills and Nature Protection Principles

Drawing on an ethnographical study conducted among members of the Slovene Ornithological Society between 2006 and 2008, the author investigates life stories of amateur and professional ornithologists. The text postulates the extreme importance of experience gained in childhood and in youth in the formation of the so-called »ornithological habitus«. Knowledge about birds and the skill of their identification are namely transmitted from generation to generation. In addition to parents and peers, and partly also to educational establishments, mentors and their wealth of knowledge about birdlife play a key role in this process.

The text next then discusses essential skills necessary for bird watching, particularly the ability to identify birds by their appearance, sound, and overall appearance. These are the skills necessary for monitoring birds and for participating in censuses of bird populations and in other related activities in the Slovene Ornithological Society. In the course of long hours spent outdoors, identity of many birders transforms to an extent that they feel at home in nature just as much as in their cultural and social milieu. This may lead to certain problems, for example to an idea that one has privileged access to nature. However, the »ornithological habituation« presented in this text is generally positive. It creates close symbolic ties between people and other living creatures, which in turn leads to a higher level of nature protection awareness.